

Ockhamlı William'ın Epistemolojisi

Arş. Gör. Işıl BAYAR*

Özet

Bu çalışmada Ortaçağ düşünürlerinden Ockhamlı William'ın bilgi felsefesiyle ilgili görüşleri ele alınmıştır. Bilginin neliği, bilgi nesnelere ve bunları bilme yollarıyla ilgili olarak çığır açıcı çalışmalar yapan Ockhamlı William için mantığın işleyişi de oldukça önemlidir. Dolayısıyla çalışmamızda bu konular üzerinde durulmuştur. Ona göre, bilgi her şeyden önce ruhun bir niteliğidir. Bir anlamda bilgi hakikat olan herhangi bir şeye ilişkin bilmeyken, başka bir anlamda bilgi apaçık bilme anlamına gelir. Ockhamlı William'a göre her bilgi, önerme veya önermelerle dile getirilir. Önermeler, Ockhamlı William'ın üzerinde çok durduğu terimlerden oluşur. Terimlerden oluşmuş önermelerle akıl yürütürüz. Mantığımızın işleyişi akilyürütmelere dayandığından, bu çalışmada akilyürütmeler üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Bilgi, bilme, terim, önerme, akilyürütme, tasım, tümel, tikel.

Abstract

The aim of this study is to present and evaluate the views of William of Ockham, a Medieval philosopher, on epistemology. William of Ockham who makes important and leading studies about the structure and objects of knowledge and modes of cognition also deals with logical reasonings. In this paper, these issues are dealt with. For him, the knowledge is nothing than the quality of the soul. In one sense, knowledge is some kind of cognition related to truth, in the other sense it is a cognition which is self-evident. According to William of Ockham, all kinds of knowledge is stated by a proposition or propositions. William of Ockham also deals with the concept of 'term' which he thinks it to be the constitutive part of propositions. Therefore we conduct our reasoning by means of propositions that consist in terms. In this study, since our logical reasoning is dependent on syllogisms, it is focused on syllogisms.

Key Words: Knowledge, cognition, term, proposition, syllogism, reasoning, universal, particular.

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Yaklaşık 1300-1350 yılları arasında yaşamış olan Ockhamlı William, Ortaçağ düşüncesinde, sadece nesnelerin gerçek varlığını kabul ettiği, bilgiyi deneyle başlattığı, felsefe ile tanrıbilim alanlarının nesnelerinin birbirinden farklı olduğunu söylediği için, önemli sayılabilecek bir dönüm noktasını gerçekleştirmiştir. Dilin, düşünme ve varolanla ne türden ilişkileri olduğunu da araştıran Ockhamlı William bu nedenle mantık, mantığın işleyişi ve bilginin neliği konusuyla çokca ilgilenmiştir.

Ockhamlı William araştırmasına bilgi felsefesiyle ilgisinde ilkin bilginin neliğine, ikinci olarak bilginin konusuna, üçüncü olarak bunlarla ilgili ne tür sonuçlar çıkabileceğine ve son olarak doğa biliminin neliğine bakarak başlıyor (William:1990, 3).

Ockhamlı William'a göre bilgi ruhtadır; bilgi ruhun çeşitli nitelikleri ile formlarının bir toplamıdır (William:1990, 3). Ockhamlı William burada sadece insan bilgisi hakkında konuştuğunu söyler, bunu da şu şekilde gösterir: Birinci olarak, bilgi, bir alışkanlık (*habitus*) olarak bir niteliktir, tıpkı bilgi edimi gibi. Yani, bilgi de bilgi edimi de birer niteliktir, bu nedenle, bilgi alışkanlık olarak bir niteliktir. Ona göre büyük öncül olan bilginin alışkanlık olarak bir nitelik olduğu kabulü açıktır, burada açık olmayan küçük öncüdür, bu nedenle, Ockhamlı William küçük öncül olan bilgi ediminin alışkanlık olarak bir nitelik olduğu kabulünü kanıtlamaya girişir: Birbirleriyle çelişen ifadelerden bir şeyin doğruluğu hakkında bilgi edinmek imkansızdır. Bunun yanında, ruh daha önce hiç düşünmediği bir şeyi düşünebilir. Böylece ruh daha önce sahip olmadığı bir şeye sahip olur; bu şey ya bir düşünme edimidir ya da irade türünden bir şeydir. Düşünme edimi ve irade birer nitelik olduklarından, bilgi alışkanlığı da bu tür bir niteliktir veya bu tür niteliklerin bir toplamıdır. Bu şekilde düşünen biri, daha önce sahip olmadığı bir şeye sahiptir artık. Bu şey sadece bir alışkanlık olabilir. Bu nedenle alışkanlık, ruhun bir konusu olarak, ruhtadır. Bir nitelik ruhta, yalnızca ruhun bir konusu olarak bulunabildiğinden, alışkanlık bir niteliktir. Yani, bilgi alışkanlığı ruhta bulunan bir niteliktir (William:1990, 4).

İkinci olarak, bilgi teriminin birbirinden farklı pek çok anlamı vardır ve bunlardan biri diğerinin altına sokulamaz (William:1990, 4).

Şöyleki, birinci anlamıyla bilgi, doğru olan bir şeyi kesin olarak kavrayıştır. Bu anlamda bazı hakikatler güvenle bilinir. Örneğin, Roma'yı hiç görmemiş olsak da, Roma'nın büyük bir kent olduğunu bildiğimizi söyledikimizde ya da şu kişinin babam, diğerinin de annem olduğunu bildiğimi söyledikimde, "açıkça" bilme sözkonusu değildir, ama bu tür şeylerde herhangi bir şüphe duymadan taraf oluruz; bize bunları bildiğimiz söylenir (William:1990, 4).

İkinci anlamıyla bilgi, "apaçık bilme" anlamındadır. Bu durumda sözkonusu olan başkalarının söylediklerini bilme değil, bilenin kendi etkinliğiyle bir şeyi bilmesidir. Ockhamlı William'ın verdiği örneğe göre sözkonusu olan, birinin kimse ona duvarın be-

yaz olduğunu söylemese de, o kişinin duvarın beyazlığını görerek bilmesidir (William:1990, 5).

Üçüncü anlamıyla bilgi, zorunlu bazı hakikatlerin apaçık bilgisidir. Bu durumda bilme nesnelere, ilk ilkeler ve bunlardan çıkarılan sonuçlar anlamında olanaklı olgulardır.

Dördüncü anlamıyla bilgi, zorunlu öncüllerin apaçık bilgisi ve akıl yürütmenin yol açtığı zorunlu bazı hakikatlerin apaçık bilgisidir.

Bir başka ayrıma göre bilgi, bazen sonucu apaçık bilme, bazen de bir bütün olarak tanıtlamayı apaçık bilme anlamına gelir (William:1990, 5).

Diğer bir ayrıma göre ise bilgi, bazen sayısal olarak tek bir alışkanlık diye ele alınır; bu anlamda birbirinden ayrı pekçok alışkanlık sözkonusu değildir. Bazen de bilgi pekçok alışkanlığın toplamı olarak ele alınır. Bu haliyle bilgi, bilim anlamındadır. Bu anlamda bir bilim bütünüün parçalarını, ilk ilkelerini, sonuçlarını; terimleri, yanlışları reddetmeyi içerir. Bu nedenle metafizik ve doğa felsefesi birer bilimdir (William:1990, 5-6).

Ne metafizik ne doğa felsefesi ne de matematik sayısal olarak tektir, bunlar bilginin parçalarıdır. Buna karşılık bu beyazlık, bu ısı, bu adam, bu eşek sayısal olarak tektir diye kabul edilir. Ockhamlı William metafiziğin ve doğa biliminin sayısal olarak tek olmadığını şöyle kanıtlar: Metafizik pekçok sonucu içerir. Örneğin, bir kişi tek bir sonucu bilir, ama aynı kişi aynı anda diğer bir sonuçla ilgili olarak yanılığa düşebilir. Çünkü deneyimlerin de gösterdiği gibi, bir kişi aynı anda birden fazla sonuca dikkat etmeye çalışırken yanılır; o, aslında ilkin bir sonucu, bundan sonra da başka bir sonucu öğrenir: A sonucu hakkındaki yanlışla A'nın bilimsel bilgisi biçimsel olarak birbiriyle çelişir, ama A'ya ilişkin yanlış ve B'ye ilişkin bilimsel bilgi biçimsel olarak birbiriyle çelişmez. Çünkü bunlar eşzamanlı olarak birarada ortaya çıkabilirler. Bu nedenle A'ya ilişkin bilimsel bilgi kavramıyla B'ye ilişkin bilimsel bilgi kavramı aynı şeye işaret etmez, çünkü şeylerin kavramları aynı olsaydı, o zaman birşeyle biçimsel olarak çelişen herhangi bir şey yine biçimsel olarak başka birşeyle çelişen herhangi birşeyle aynı olurdu, ama bilginin bu tür parçalarının kavramları ne tektir ne de birbiriyle aynıdır. O zaman bunların madde ve biçim olarak birbiriyle ilgili şeyler olmadığı açıktır (William:1990, 6).

Metafizik ve doğa felsefesi hem ilk ilkeleri hem de sonuçları kapsar. İlk ilkelerle sonuçlar eşanlamlı değildir. İlk ilkeler, sonuçlardan daha mükemmeldir, buna karşın bir ve aynı şey kendisinden daha mükemmel değildir. İkinci olarak, ilk ilkenin bilgisi sonucun nedenidir, ama bir ve aynı şey kendi kendisinin nedeni değildir. Ockhamlı William bu noktada metafiziğin sayısal olarak tek bir bilginin parçası olduğunun söyleneceğini yineler. Aynı şey doğa felsefesi için de geçerlidir. Doğa felsefesi pekçok alışkanlığın bir toplamıdır zaten. Bir şehir, bir ulus, pekçok insanı ve atı kapsayan bir ordu ve diğer zorunlu şeylerle bir krallık, bir üniversite, dünya, sayısal olarak tektir (William:1990, 7).

İkinci sonuç bunu izler: Bilginin parçalarından herhangi biri iki nedene sahiptir. Herhangi bilimsel bilgi de bu iki nedene sahip olacaktır. Bunlar, yeter ve ereksel nedendir. Bir şey, birden fazla heterojen şeyin toplamıdır, bu parçalardan hiçbiri bir diğerinin maddi ilkesi değildir. Bunlardan hiçbirisinin maddesi yoktur ve bunların bir bütün olarak toplanmaları durumunda da yine bu bütünün bir maddeye sahip olmadığını söyleriz. Bu nedenle, pekçok alışkanlığın bir toplamı olan bilginin de maddeye ve biçimsel nedene sahip olmadığını söyleriz (William:1990, 7).

Rengin, görmenin maddesi olduğu, yine rengin algılamamanın ve duyumsamanın maddi nedeni olduğu da söylenebilir, ama bu yanlış olur. Aynı şekilde, bilginin her bir parçası arasındaki farkın biçim olarak adlandırıldığı, örneğin, üç çizginin bir üçgenin biçimsel nedeni olduğu, ellerin, ayakların ve insanın diğer organlarının da insanın biçimsel nedeni olduğu da söylenebilir, ama bu ifade de yanlış olacaktır (William:1990, 8). Maddi neden öze aittir, ama bilginin öznesi bilginin özüne ait değildir. Maddi neden, kendi kendisi içinde biçimini alır, ama bilginin ne öznesi ne de nesnesi kendi kendisinin bilgisini elde edemez, çünkü sadece zihin bilgiyi kavrar. Bu nedenle ne nesne ne de özne bilginin maddi nedeni değildir, bilginin biçimsel nedeni de yoktur.

Ockhamlı William bununla ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer sonucu şu şekilde ortaya koyar: Bir şey hakkında bilinen şeye, bilginin öznesi denir. Bilim kolektif olarak tektir, bunun yanında bilimsel olarak bilinen farklı şeyler hakkında pekçok şey vardır, bu nedenle, bir bilimin sadece tek bir öznesi yoktur (William:1990, 8).

Ockhamlı William bu söylediklerinin daha iyi anlaşılması için, 'bilginin öznesi' kavramı üzerinde durur. Ona göre bu kavramın iki ayrı anlamı vardır: Birinci olarak, bilginin içinde olduğu şey anlamındadır. Örnekse, beyazlığın öznesi yüzey veya cisimdir, ateş, ısının öznesidir. Burada, bilginin öznesi, zihnin kendisidir, çünkü bu tür bir bilgi zihnin bir ilineğidir. İkinci olarak, 'bilginin öznesi', bilinen şeydir. Bu anlamda bilginin öznesi, sonucun öznesiyle aynı şeydir. Ama, birbirinden farklı öznelerle sonuçlar söz konusuysa, sonuçların toplamı olan bilimin her bir kısmının farklı özneleri olacaktır. Ockhamlı William, bilginin öznesiyle nesnesi arasında fark olduğunu söyler. Bilginin nesnesi, bütün önermeyken, bilginin öznesi bu önermenin sadece bir parçasıdır. Örneğin, "insan koşar" önermesinde, bilginin nesnesi tüm önermeyken, bilginin öznesi sadece 'insan' terimidir (William:1990, 9).

O zaman, "Mantığın öznesi nedir?, Doğa felsefesinin öznesi nedir? veya Metafiziğin, Matematiğin, Etiğin öznesi nedir?" gibi soruların anlamsız olduğu da açıktır. Bu tür sorular mantığın veya doğa felsefesinin belli bir öznesi olduğunu varsayarlar. Ama bu yanlıştır; bilimin tek bir öznesi yoktur, bilimin değişik parçalarının değişik özneleri vardır. "Doğa felsefesinin öznesi nedir?" diye sormak, "Bu dünyanın kralı kimdir?" sorusunu sormak kadar anlamsızdır. Çünkü, tüm dünyanın kralı olacak kimse yoktur; tek bir

kişi sadece tek bir krallığın kralı olabilir, tıpkı bir bilimin farklı kısımlarının farklı öz-neleri olması gibi.

Bilimler içinde bazı öznelerin diğerlerine göre bir önceliği vardır. Örneğin, metafizik için yüklem açısından 'varlık' öznesi öncelikliken, mükemmellik (*perfection*) açısından önceliği olan özne 'insan' veya 'kutsal cisim'dir (William:1990, 10).

Ockhamlı William bu kavramsal hazırlıklardan sonra, doğa felsefesini daha ayrıntılı olarak ele alır.

Doğa felsefesi madde ve formdan oluşmuş duyulur tözlere ilişkin önermeleri ele alır. Ockhamlı William'a göre bunun ne anlama geldiğini anlamak için, ilkin bilginin önermelerden oluştuğunu, önermelerin de bir bilim aracılığıyla bilindiğini bilmek gerekir. Doğa bilimi, şeylerde ortak olan zihinsel içerikler hakkındadır ve bunlarla kavramlar, öncelikle önermelerde şeylerin yerine geçer. Yani, bilgi, sadece tekil şeyler hakkında değil, tümeller hakkındadır da; tümeller önermelerde tekil şeylerin yerine geçer (William:1990, 11). Ockhamlı William'a göre örneğin, "tüm duyulur substanslar madde ve formdan oluşmuştur" önermesini ele aldığımızda, özne ya zihin dışı bir şey ya bir zihinsel içerik ya da bir sözcüktür. Yani, özne tekildir (William:1990, 12).

Ockhamlı William'a göre, gerçek bilim şeyler hakkında değil, şeylerin yerine geçen zihinsel içerikler hakkındadır, çünkü önermelerde geçen terimler şeylerin yerine geçerler. "Ateş yakıcıdır" önermesindeki 'ateş' terimi tüm ateşler için kullanılmıştır, bu terim zihinsel bir içeriktir. Bu nedenle, bu önerme gerçek bilgi olarak adlandırılır, yani, gerçek şeylerle ilgili bilgi olarak adlandırılır.

Gerçek bilimler zihinsel içerikler hakkındadır, bu içerikler şeylerin yerine geçmişlerdir. Doğa bilimi gibi mantık da zihinsel içerikler hakkındadır. Örneğin, "tür, birden fazla şeye yüklenir" önermesinde özne, bir zihinsel içeriktir, çünkü zihinsel içerik dışında hiçbir şey, bir şeye yüklenemez. Sadece uyuşumsuz olarak ulaşılan konuşma veya yazı işaretleri çeşitli şeylere yüklenir (William:1990, 13).

Bir terimin bir özelliği olan ve yukarıda adı anılmadan değinilen *supposition*, bir şeyin başkasının yerine geçmesi olarak ifade edilebilir. (William:1974, 189) Bu nedenle bir terim bir önermede bir şeyin yerine kullanıldığında, şey için bir terim kullandığımız gibi onun yalın durumunu da kullanmış oluruz. Biz 'yerine geçme' (*suppositing*) terimini özne olarak kullandığımızda, şeyi onun yerine kullanmış oluruz. Bununla birlikte 'yerine koyma' terimi yüklemse, yine şeyin yerine kullanmış oluruz. "İnsan bir hayvandır" önermesiyle, Sokrates'in bir hayvan olduğu kabul edilmiş olur. Böylece "Bu bir hayvandır" önermesi Sokrates'e gönderme yaparak, bu şekilde biçimlendirilir ve bu haliyle de doğru olur. Ama "İnsan bir isimdir" önermesiyle 'insan' kelimesinin bir isim olduğu, bu nedenle o önermede 'insan'ın bir ismin yerine kullanıldığı ortaya çıkar (William:1974, 189). Yine aynı şekilde, "Beyaz bir hayvandır" önermesiyle, beyaz şeyin bir hayvan ol-

duğu kabul edilmiş olur. Bu nedenle, beyaz şeye gönderme yapıldığı sürece, “Bu bir hayvandır” önermesi doğrudur. Bu özne de bir şeyin yerine kullanılmış olur. Aynı şekilde, yüklem için de bu durum ele alınabilir. “Sokrates beyazdır” önermesinde, Sokrates’in beyazlığa sahip olduğu farz edilmektedir. Bu nedenle yüklem, beyazlığa sahip bir şeyin yerine kullanılmıştır (William:1974, 189). Sokrates’in yanında beyazlığa sahip bir şey yoksa, o zaman yüklem sadece Sokrates’in yerine kullanılmış olur (William:1974, 189).

Ockhamlı William'ın *suppositio* terimi, “imleme” terimiyle ilgilidir. Ama bir önerme söz konusu olduğunda, bu terim her zaman onun imleme işlevini yerine getirmez. *Suppositio*, doğal veya uyuşmsal bir imi imlediğinde, bir terimin ‘kişisel’ *suppositio*ya sahip olduğu söylenir. Bu durumda nesne imlenmektedir. Ama terimler söylemin öznesi de olabilirler; bu durumda, terimlerin önerme içinde imleme işlevi yoktur.

EPİSTEMOLOJİK PROBLEMLER

Ockhamlı William, burada bilgi nesnelere olan gerçek nesnelere temsil eden tekil şeylerin bilinme bakımından önceliği, tekilin neliği, önermelerde yüklem olarak kullanılan diğer bilgi nesnelere olan tümel kavramlarla tekileri ve tümelleri biliş yollarımız üzerinde durur.

Tekil şeyleri bilmenin önceliği: Ockhamlı William'a göre tekil şeylerin bilinme bakımından öncelikli olup olmadığıyla ilgili iki sav vardır. Bu savlardan birine göre, tekiler bilinme bakımından öncelikli değildir, çünkü, ilk bilinen tümeldir (William:1990, 27). İkinci sava göre de, tekil ilk bilinendir.

Ockhamlı William bu savları ele alırken ilkin “tekil şey”in sayısal olarak tek olan herşeye işaret etmediğini söylemekle işe başlar, çünkü “herşey”, bu anlamda, tekildir. Burada “tekil şey” ifadesini kullanmamak yerinde olur; çünkü bir şey hem sayısal olarak bir teke işaret etmez, hem de doğal veya uyuşmsal bir im değildir. Tekil bir şey, ne yazık ki bir ifade ne de kavramdır, o ortak bir im olmayan birşeydir (William:1990, 28).

İkinci olarak, tekil şeyleri bilmemizi sağlayan ayrı bir biliş yoktur. Çünkü bir anlamda her tümel biliş, tekil bir şeyi biliştir. Bu tür bir tümel biliş, tekil birşeyin veya tekil şeylerin bilgisini verir. Bizim araştırmamız daha ziyade tekil birşeyi uygun ve basit yolla bilmeye gönderme yapar (William:1990, 28). Bu uygun ve basit yolla bilmeye ilk bilinen, bir im-olmayan zihin dışı birşeydir. Sadece tekil şeyler bir edim aracılığıyla bilinirler. Bu edim, ya soyutlayıcı ya da sezgisel bir edim olacaktır. Aslında bu edim, tekil birşeyi basit ve uygun olarak sezgisel biliş edimidir. Bu edimin soyutlayıcı edimden önce olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü tekil birşeyi soyutlayıcı biliş, aynı nesneyi sezgisel olarak bilişi önceden varsayar ve tersi olanaksızdır (William:1990, 28).

Ama bazen bir kişi, belli bir uzaklıktan birşeye baktığında, algılama duyusu yardımıyla ne gördüğü hakkında yargıda bulunabilir. Bu yargı, o şeyin varlığına ilişkin olmaktadır. Bu durumda ilkin soyutlayıcı bilişin söz konusu olduğu açıktır. Soyutlayıcı bilişin varolanı bilmek olduğu açıktır. Soyutlayıcı biliş tek bir şeye ilişkin değildir, tümeleli ilişkin bir biliştir. Bu tür biliş, birden çok şeyde ortak olan bir biliştir (William:1990, 29). Hiçbir basit soyutlayıcı biliş tek birşeye ilişkin değildir, yani karşıdan gelen bir adam söz konusu olduğunda, o adamı bilmek ilkin onun ne olduğunun bilinmesiyle ilgili değildir, sadece bir varlığı bilmekle ilgilidir. Bu nedenle bu türden bir soyutlayıcı biliş, tek bir şeyin bilinmesine değil de, tümeleli ilişkin bir biliştir (William:1990, 29). Buradan sezgisel bilişle soyutlayıcı biliş sözkonusu olduğunda, aynı edim oluyormuş ve soyutlayıcı biliş sezgisel bilişten önce gerçekleşiyormuş gibi görünüyor. Oysa Ockhamlı William'a göre bu iki edim arasında fark vardır: Sezgisel biliş nedensellik ile ilgilidir, soyutlayıcı bilişe benzerlikle ilgilidir ve sezgisel biliş soyutlayıcı bilişten önce gerçekleşir.

O zaman sezgisel bilişin, uzaktan gelen adam örneği ele alındığında, genel olarak varoluşu algılamak olduğu, soyutlayıcı bilişinse bir varlığın kavramı hakkında olduğu görülüyor (William:1990, 29).

Yalın bir soyutlayıcı biliş, tekil birşeye ilişkin değildir. Bu biliş bileşik birşeye uygun olabilir. Örneğin cins kavramı hiçbir zaman bir bireyden soyutlanarak ele alınamaz. Uzaktan gelen adam örneğinde olduğu gibi, onun bir hayvan olduğuna ilişkin bir yargıda bulunulabilir. Çünkü insanların bir cins kavramı olan 'hayvan' kavramları zaten vardır. Bu nedenle, bu kavramın anlamı yoluyla, o şeyi tanımak söz konusu olur. Eğer insanların 'hayvan' gibi bir cins kavramları yoksa, gördükleriyle ilgili olarak, onun sadece bir şey olduğu yargısında bulunabilirler (William:1990, 32).

Bir tümel, bilişin kaynağı olmak bakımından ilk sırada değildir.

Varolmayan şeylerin sezgisel olarak bilinişi: Ockhamlı William'a göre, varolmayan bir nesneyi sezgisel olarak bilmek, ancak tanrısal bir güçle olanaklıdır. Sadece tanrı varolmayan bir nesneyi sezgisel olarak bilişimizi olanaklı kılabilir (William:1990, 25).

Doğrudan bilmenin temeli: Ockhamlı William'a göre, yukarıda belirttiği birinci ve ikinci anlamda bilgi sözkonusu olduğunda, yani gerçek nesnelere bilme sözkonusu olduğunda, iki tür biliş yetisi ve buna uygun olarak da iki tür bilgi vardır. Bunlardan birisi sezgisel biliş, diğeri de soyutlayıcı biliştir. Yani, Ockhamlı William'a göre, zihin aracılığıyla yalın bir şeyi bilmenin iki yolu vardır: "sezgisel biliş", "soyutlayıcı biliş".

Ockhamlı William'a göre "soyutlayıcı biliş" terimi iki anlamda ele alınabilir: İlk anlamında, pekçok tek tek şeyden soyutlanan birşeyle ilgili bir biliştir. Bu anlamdaki biliş, pekçok şeyden soyutlanan bir tümeli bilmekle ilgilidir.

İkinci anlamda soyutlayıcı biliş, varlıktan ve varlık olmayandan, şeye ait veya şeye yüklenen tüm diğer koşullardan soyutlamalar anlamındadır.

Soyutlayıcı biliş, olanaklı bir olgunun varolup varolmadığının açıkça bilinemeyeceğiyle ilgilidir. Çünkü, varolan bir varlığı ve varolmayan bir varlığı bilmemizi sağlayan sezgisel biliştir (William:1990, 22-24).

Soyutlayıcı bir bilişin, olanaklı bir hakikat olmadığı açıkça bilinebilir. Bu yalın bilgi, bizim Sokrates'in varolup olmadığını, onun beyaz olup olmadığını veya bu tür hakikatleri bilmemizi sağlayamaz. Bu tür hakikatleri sezgisel biliş yoluyla biliriz (William:1990, 24).

Birşeyi bilmenin ikinci yolu olan sezgisel biliş, birşeyi, birden fazla terimi yalın olarak bilmedir. Bu biliş, olanaklı bir hakikati, özellikle de şimdiki durumlar hakkındaki hakikatleri bilmemizi sağlar (William:1990, 23). Örneğin, Sokrates gerçeklikte beyazsa, Sokrates'in beyazlığının bilgisi, sezgisel biliş olarak adlandırılır. Sokrates'in beyaz olduğu türünden bir bilgi açık olarak bilinebilir.

Ockhamlı William'a göre, en kesin anlamda bilimsel bilgi tanıtlama sonucu elde edilen bilgidir. Ona göre, bilimsel bilgi yanında, elimizde şeyler hakkında ikna edici kanıtlar ve ipuçları da vardır. Yani bilimsel bilginin alanı sınırlıdır; bu alan dışında kalan bazı ifadeler de doğru, zorunlu, açıktırlar, bu nedenle de kesinlikle bilinebilirler.

Ockhamlı William burada bu ifadeleri nasıl bileceğimiz sorununu ele alır. Ama bu sorunu irdelemeye geçmeden önce, zihnin iki ediminden ve bu edimler arasındaki farktan sözeder (William:1990, 18). Yani, bir önermeyi ele alırken, diğer bir deyişle Ockhamlı William'ın yukarıda anlattığı üçüncü ve dördüncü anlamda bilgi sözkonusu olduğunda, yani önermeleri bilme sözkonusu olduğunda, iki edim sözkonusudur: Bunlardan birisi kavrama edimi, diğeri de yargıda bulunma edimidir. Bu iki edim birbirinden farklıdır. Çünkü bir kişinin bir önermeyi kavraması, ama onunla ilgili yargıda bulunmaması mümkündür.

Bu edimlerden ilki olan kavrama edimi, ister yalın olsun ister karmaşık, zihinsel güç edimiyle ilgili her tür ifadeyle ilgilidir. Bizler, Ockhamlı William'a göre, sadece yalın ve tekil şeyleri değil, önermeleri, tanıtlamaları, olanaksızlıkları, zorunlulukları, yani genel olarak zihinsel güçle ilgili herşeyi kavrarız.

Bu edimlerden ikincisi olan yargıda bulunma edimi önermelerle ilgilidir. Zihin sadece kendi nesnelere kavramaz, onlarla ilgili olarak onaylama veya reddetme edimlerinde de bulunur (William:1990, 18). Zihnimiz doğru olduğuna inanmadığı bir şeyi onaylamaz, aynı şekilde yanlış olduğuna inanmadığı birşeyi de reddetmez. Bu iki edim birbirinden farklı olmasına rağmen, biri diğerini önceler: Bir önerme hakkında yargıda bulunma edimi, zihnin aynı önermeyi kavrama edimini gerçekleştirmiş olduğunu varsayar (William:1990, 19).

Terimler Üzerine:

Her yargıda bulunma edimi, terimleri yalın bir şekilde bilmeyi varsayar, yani önermeyi kavramış olmayı varsayar. Çünkü, terimleri yalın biçimde bilmek, önermeyi kavramış olmak demektir. Ockhamlı William'a göre, terimlerin neliğini, önermelerin ve akıl yürütmelerin yapısını ortaya koymak oldukça önemlidir. Çünkü akıl yürütmeler önermelerden, önermeler de terimlerden oluşmaktadır. Öyleyse, terimlerin ne olduğunu kavramaya çalışmakla işe başlamak gerekmektedir.*

Ockhamlı William, varlıksal, mantıksal ve dilsel yapının merkezinde yer alan "terim"i bu nedenle araştırmasının temeli yapar, bunların nelerden oluştuğunu bilmek ilk iştir. Mantığı inceleyenlerin hepsi, akıl yürütmelerin önermelerden, önermelerin de terimlerden oluştuğunu göstermeye çalışır. Bu nedenle, terim, bir önermeyi meydana getiren parçalardan yalnızca biridir.

Her ne kadar her terim bir önermenin bir parçasıysa da (ya da olabiliyorsa), bütün terimlerin yapısı aynı değildir. Bundan ötürü terimlerin tam bilgisini elde etmek için, terimlerin kimi ayrılıklarının önceden bilinmesi gereklidir.

Ockhamlı William terimleri, yazılı, sözlü ve kavramsal diye üçe ayırır. Yazılı terim maddesel herhangi bir şey hakkında kaydedilen bir önermenin bir bölümüdür ve insan gözüyle görülebilme özelliği vardır. Dilsel terim (ses), yüksek sesle ifade edilen bir önermenin bir bölümüdür ve insan kulağıyla işitilebilme özelliği vardır. Kavramsal terim ise, doğal olarak herhangi birşeyi gösteren veya belirten ruh izlenimidir; bu, zihinsel bir önermenin parçası olarak herhangi bir nesneyi doğal olarak imler, neyi gösteriyorsa, onun doğal olarak yerine geçer. Böyle bir önermede, bu önermenin gösterdiği şey hakkında bir varsayım, bir tahmin söz konusudur. Ockhamlı William bu söylediğine kanıt olarak Augustinus'un söylediklerini gösterir: Kavramsal terimler ve onlarla kurulmuş önermeler, *De Trinitate*'in 15. bölümünde yer aldığı gibi Augustinus'a göre, hiçbir dile ait olmayan zihin sözcükleridir (Augustinus: 1980, 310-311). Çünkü, sözcükler onlara bağlı imler olarak dışarı taşınırsalar bile, onlar sadece zihinde (*intellectus*'ta) kalırlar, dışarı taşınmazlar (Augustinus: 1980, 311).

Sözcüklerin ruhun kavramlarına ya da anlatılmak istenenlere bağlı olan imler olduğu söyleniyorsa, bu, "imlemenin" kesin anlamından dolayı değil, onların her zaman öncelikle ve özellikle zihin kavramlarını imlemelerinden dolayıdır. Sözcükler, zihnin kavramlarınınca imlenen şeyler için kullanılırlar, böylece kavram öncelikle ve doğal olarak herhangi bir şeyi imler, sözcüklerse aynı şeyi ikincil olarak imlerler. Bu nedenle, bir sözcük, zihnin özel bir kavramıyla imlenen herhangi bir şeyi imlemede kullanılmıştır.

* Ockhamlı William'ın burdan sonra aktarılan görüşleri ayrıca kaynak gösterilmediği sürece Betül Çotuksöken ve Saffet Babür'ün *Ortaçağda Felsefe* adlı kitaplarının içindeki *Ockham's Theory of Terms- Part I of Summa Logicae* adlı kitaptan çevirdikleri parçalardan alınmıştır.

İmdi zihin kavramıyla da gösterilen şeyi sözlü olarak gösterebilmek amacıyla bir sözlü ifade oluşturulduğunda, kavram gösterdiği şeyi değiştirirse, salt bu yüzden ona bağlı olan sözlü ifade de yeni bir kurmaya gerek kalmadan gösterdiği şeyi değiştirir.

Bununla beraber, kimi sözcüklerin birincil olarak ruhun kavramlarını imledikleri, fakat bu sözcüklerin ikinci derecede, daha sonra gösterileceği gibi, ruhun diğer kavramlarını imledikleri doğrudur.

Ockhamlı William'ın sözcüklerle (seslerle), ruhun izlenimleri ya da kavramlar arasında olduğunu iddia ettiği ilişki, yazılı sözcüklerle sesler arasında da vardır. Bu üç çeşit terim arasında kimi farklar vardır: Bir defa, ruhun izlenimi ya da kavramı bir şeyi doğal olarak imler, oysa sözlü ya da yazılı terim sadece uyuşimsal olarak imler. Bu ayrım bir başka ayrıma da yol açar: Sözlü ya da yazılı bir terim keyfe göre anlamını değiştirebilir, oysa kavramsal bir terim birinin keyfine göre anlamını değiştirmez.

Bununla birlikte, titiz kişiler için, “im” sözcüğünün iki anlamda kullanıldığını bilmek gerekir. Birinci anlamda ‘im’, algılandığında kendisinden başka bir nesneyi akla getiren şeydir; bu anlamıyla ‘im’, zihne o nesnenin ilk bilgisini değil, daha önce alışkanlıkla bilinene nesnenin güncel bilgisini verir. Bu, sözcüğün doğal olarak imlemesine karşılık gelen im; tıpkı her sonucun kendi nedenini imlemesi, asılı bir fiçinin meyhanede şarap olduğunu imlemesi gibi. Ama, Ockhamlı William burada ‘im’i bu genel anlamında kullanmaz. İkinci anlamda, herhangi bir nesneyi bildiren, bir önermede bizzat bu nesnenin yerine geçen şeydir; (yani sinkategorematik ifadeler, fiiller, sınırlı bir anlam taşımayan başka ifade kısımları). Üçüncü anlamda da bu iki tür imle, yani önermelerle kurulabilen şeydir. ‘İm’ sözcüğü bu anlamıyla kullanıldıkta, kullanılan sözcük hiçbir şeyin doğal imi olamaz.

Terimin Üç Anlamı Üzerine: Yukarıda anlatılan üç tür terim ayrımı, önermelerdeki işlevleri bakımından yapılmıştır. Birinci anlamda bir yüklemli önermede bağ fiil ya da önerme ögesi olabilen veya bir önerme ögesinin ya da fiilin belirleyicisi olan herşeye terim denir. Bu anlamıyla terim bir önermenin parçası olabiliyorsa, bir önerme de bir terim olabilir. Nitekim şu önerme doğrudur: “ ‘İnsan bir canlıdır’ doğru bir önermedir”; bu önermede ‘insan canlıdır’ özne, ‘önerme doğrudur’ ise yüklemdir.

İkinci anlamda “terim” adı her tam önerme karşısında olan şey olarak ayrılır. Bu anlamda her yalın deyişe terim denir.

Üçüncü ve daha dar anlamda ‘terim’, imleme işlevine göre, önermenin öznesi ya da yüklemi olabilen şey anlamına gelmek üzere kullanılır. “Terim”in bu üçüncü anlamında yalnızca bir yalın deyiş terim olmakla kalmaz, aynı zamanda iki yalın deyişten oluşmuş bir deyiş bile bir terim olabilir. Bu nedenle, bir sıfat ve bir adın birleşmesi, hatta bir sıfat fiilin ve bir zarfın ya da bu yollardan biriyle oluşmuş bileşik bir deyiş, bir önermenin öznesi ya da yüklemi olabildiğinden, bir edatla nesnenin birleşmesi bu anlamda doğ-

ru olarak bir terim oluşturabilir. “Her ak insan bir insandır” önermesinin öznesi, ne ‘insan’ ne de ‘ak’tır, onun yerine ikisinin birleşmesinden oluşan ‘ak insan’ özne olur. Aynı durum “Hızlı koşan kişi bir insandır” önermesi için de söz konusudur: ne ‘koşan biri’ ne de ‘hızlı’ özne olamaz, ‘hızlı koşan biri’ bileşik deyişi özne görevini yapar.

Deyim bu anlamda kullanılınca, fiillere, bağlaçlara, belirteçlere, edatlara ve ünlemelere terim demek yanlıştır. Hatta bu anlamda, birçok ad terim değildir. Burada söz konusu edilen sinkategorematik adlardır. Maddesel ya da yalın olarak anlamlandığında onlar bir önermenin öğeleri olabilseler de, anlam bakımından ele alındıklarında önermenin öğeleri olamazlar. Bu nedenle “‘okuyor’ bir fiildir” önermesi, ancak buradaki ‘okuyor’ sözcüğü kendi başına, maddesel anlamda kullanılıyorsa tutarlı ve doğrudur. Şu önermeler için de durum aynıdır: “‘Her’ bir addır”, “‘Eskiden’ bir belirteçtir”, “‘Eğer’ bir bağlaçtır”, “‘-den, -dan’ bir edattır”.

Konuşma terimleri olan dilsel terimlerle kavramsal terimler olan zihinsel terimler bir başka ayrımın daha konusudurlar. Kesin, belirli ve tek başına bir anlamı olan terimler kategorematik terimler; kesin, belirli ve kendi başına bir anlamı olamayan, ama kategorematik terimlerle birlikte kullanıldıklarında kategorematik terimlerle imlenenden ayrı bir şeyi imlemeyen terimler ise sinkategorematik terimlerdir.

Bazı terimler tek başına kategorematikken bazıları da sinkategorematiktir. Kategorematik terimlerin kesin ve belirleyici bir anlamı vardır. Bu nedenle, ‘insan’ terimi tüm insanları, ‘hayvan’ terimi tüm hayvanları, ‘beyazlık’ terimi tüm beyazlıkları imler. ‘Her’, ‘değil’, ‘bazı’, ‘tüm’, ‘... dışında’, ‘o kadar çok’ ve ‘-e kadar’ gibi terimler sinkategorematik terim örnekleridir. Bunlardan hiçbirisinin kesin ve belirleyici bir anlamı yoktur, üstelik onların hiçbirisi kategorematik terimlerle imlenenden ayrı birşeyi imlemez. Sayı sistemi burada benzer bir durumu ortaya koyar: Sıfır, kendi başına alınırsa hiçbir şeyi imlemez, fakat onu başka sayılarla birlikte kullanırsak, o zaman oluşan sayı yeni birşeyi imler. Bunun gibi söz konusu olan sinkategorematik terimi kendi başına hiçbir şeyi imlemez, oysa kategorematik bir terimle birleştiği zaman, o kategorematik deyişe herhangi birşeyi imletir ya da belirli bir tarzda herhangi bir şeyi varsaydırır veya uygun olan kategorematik terimle birlikte başka bir işlev yerine getirir. İmdi, ‘her’ sinkategorematik terimi kendi başına birşeyi imlemez, ama ‘insan’ terimiyle birleştiği zaman terim karışık ve dağılımlı olarak tüm insanları imler, ‘taş’ sözcüğüyle birleştiğinde, bütün taşların yerine geçer, ‘beyazlık’ terimiyle birleştiği zaman da bütün beyazlıkları imler. Diğer sinkategorematik terimler ‘her’e benzerler, daha sonra göstereceğim gibi sinkategorematik terimlerin asıl işlevi çeşitlidir, aynı genel açıklama hepsi için geçerlidir.

Ockhamlı William’a göre, kimileri ‘her’ teriminin bir anlamı olduğu, dolayısıyla da onun bir şey anlatması gerektiğini söyleyerek buna itiraz edebilirler. Doğru cevap şudur: ‘Her’ terimine bir şeyden dolayı değil, daha önce de belirtildiği gibi, bir terimle birlik-

teyken birşey anlattığı ya da birşeyin yerine geçtiği ya da onu varsayırdığı için anlamalıdır. Boethius'un dilini kullanacak olursak der Ockhamlı William, 'her' sözcüğü herhangi birşeyi belirli ya da kesin biçimde imlemez, aynı açıklama yalnızca sinkategorematik terimler için değil, aynı zamanda bağlaçlar ve edatlar için de söz konusudur.

Bununla birlikte belirteçlerde durum değişiktir, çünkü onlar her ne kadar değişik bir kiple imlemekteseler de kategorematik terimlerin imlediği şeyleri imlerler.

Ockhamlı William'a göre kategorematik ve sinkategorematik terimler tekil veya tümeldir. Tekil, bir olan ve çok olmayandır, bu anlama göre tümel tekildir. Zihnin ya da ruhun kavramlarına özgü olan tümellekle, sözcüklere özgü olan tümellik birbirinden farklıdır. Çünkü zihnin kavramlarına özgü olan tümellik, doğal bir tümelliktir. Sözcüklere özgü olan tümellikse uylasımsaldır.

Tümel, zihnin bir kavramıdır; tümel, zihinsel boyutta kavramların imidir, dilsel boyutta da tümel sözcük söylenenin imidir.

Ockhamlı William terimleri, çeşitleri ve işlevleri bakımından irdeledikten sonra, terimleri bilişimiz konusuna geçer.

Terimleri yalın olarak bilme, yani, terimlerden oluşmuş bir önermeyi açık olarak bilmeye yol açan bilme, yalın *bir* bilmeden farklıdır. Yalın *bir* bilme, aynı önermeyi açık bir biçimde bilmeye neden olmaz. Çünkü aynı tür şeyler, aynı tür nesnelere aynı tür etkiler yaratabilir. Deneyimlerimizin de bize gösterdiği gibi, zihin, Sokrates'i ve beyazlığı yalın olarak bilme yeteneğine sahiptir, Sokrates'in beyazlığını açık olarak bilemiyor olsa da. Bunun yanında zihin, Sokrates beyazsa, onun beyazlığını açık olarak bilme olanağına da sahiptir. Böylece, zihin bu tür şeyleri yalın olarak birbirinden farklı iki tür bilme yeteneğine sahiptir, diyebiliriz. Bunlardan birisi, yukarıdaki gibi bir önermenin bilgisini elde etmemizi sağlayabilirken, diğeri bu tür bir bilgiyi elde etmemize izin vermez.

Öte yandan, ne zaman kavranabilir bir şey zihin aracılığıyla bilinebilirse ve sadece zihin aracılığıyla bilinebilirse, orada, bir şeyi yalın olarak bilme sözkonusudur. Zihnin edimleri, duygular, hazlar, ıstıraplar vb. duyular aracılığıyla değil, sadece zihin aracılığıyla kavranabilir.

Tümeller Problemi Üzerine: Bir mantıkçı için terimler hakkında yukarıda anlatıldığı kadarıyla genel bir bilgiye sahip olmak yeterli değildir; mantıkçının terim kavramını derinlemesine anlamaya ihtiyacı vardır. Ockhamlı William bunun için terimleri genel olarak bölümledikten sonra, bu bölümlenimin alt başlıklarına geçer ve birinci ve ikinci anlamdaki terimler arasında bir ayrım yapar: Birinci anlamda terimler önermelerde özne olarak yer alırken, ikinci anlamdaki terimler önermelerde yüklemidirler. Tümel, cins, tür, vb. terimlerini ikinci anlamdaki terimlere örnek olarak verir. Ockhamlı William ilkin beş tümel denen ikinci anlamdaki terimleri (William:1990, 32) ele alır. Beş tümel

şunlardır: Cins, tür, ayırım, özellik, ilinek. Ama o, bunlardan önce ‘tümel’ terimi üzerinde durur. Tümel terimi her tümele yüklenir ve her tekil terime karşıttır.

Ockhamlı William ilkin, ‘tekil’ teriminin iki anlamı olduğuna işaret eder. Birinci anlamda bir ‘tekil’ sözcüğü, bir olan ve çok olmayan her nesneyi imler. Ona göre, bir tümelin zihinde bulunan belli bir nitelik olduğuna ve onun çokluğa yüklenen bir terim olduğuna (kuşkusuz, kendi açısından değil, yüklemi olduğu çokluk açısından) inananlar, sözcüğün bu anlamında her tümelin bir tekil olduğunu kabul etmek zorundadırlar. Uylaşım onu ortak yapsa da, bir sözcük olarak alındığında doğru ve gerçek olarak tekildir, sayıca tektir; nitekim o, dışındaki çokluğu imlese de, ruh kavramı olarak tektir ve çok değildir; doğru olarak ve gerçekten tekildir ve sayıca tektir, çünkü çokluğu imlemesine karşın, kendisi çok şey değil, tek şeydir.

Sözcüğün başka bir anlamında ‘tekil’, çok olanı değil, bir olanı imlemek üzere kullanılır ve bu anlamda onun çok şeyin imi olmak gibi bir işlevi olamaz. ‘Tekil’ böyle ele alınınca, hiçbir tümel tekil değildir, çünkü her tümelin işlevi çokluğu imlemektir, çokluğa yüklenmektedir. Bu nedenle, pekçok kişinin yaptığı gibi, tümel terimini sayı bakımından bir olmayan diye anlarsak, o zaman hiçbir şeyin tümel olmadığını söylemek yerinde olur. Elbette herhangi biri bunu saptırabilir, sadece *bir tane tek* tümeli oluşturur çünkü o bir değil, çoktur diyebilir. Fakat bu saçma olur. O zaman her tümelin tekil bir şey olduğunu söylemek zorunludur ve anlamının çok şeyi imlemesinin dışında o bir tümel değildir. Ockhamlı William’a göre, *Metafizik*’in 5. kitabı hakkındaki yorumunda İbni Sina’nın demek istediği de budur: “Zihindeki tek bir biçim, birçok şeye ilişkindir ve bu bakımdan o bir tümel olur.” Çünkü o birçok şeye yüklenebilen bir imdir; fakat onun tekil olduğu söylenmiştir, çünkü o tekil birşeydir, çoğul değildir.

Ama iki tür tümel olduğuna dikkat edilmelidir. Bazı şeyler yapıları gereği tümeldir: duman nasıl yapısı gereği ateşin imiyse, ağlama acının, gülme sevincin imiyse, bunlar gibi doğası gereği pek çok şeye yüklenebilenler tümeldir. Ruhun kavramı yapısı gereği tümeldir. Bu nedenle, ruhun dışında hiçbir töz, hiçbir ilinek bu türden bir tümel değildir. Ockhamlı William’a göre bu tümeller, “beş tümel”lerdir; yani beş tür tümel vardır. Ockhamlı William bunları incelemeye geçmeden önce, başka bir anlamda, uylaşımsal olarak tümelin olduğunu söyler: aslında sayıca bir nitelik olan, söylenen bir sözcük bu anlamda tümeldir; çünkü o, pek çok şeyi imlemek üzere uylaşımsal olarak kabul edilmiş bir imdir. Bu nedenle ortak bir sözcükle ona tümel denebilir, ama bunu doğasına bağlı olarak taşımaz, sadece uylaşım gereği öyle kullanılır.

Her tümel ister herhangi birşeyde olsun ister olmasın hep bir çokluk ifade eder. O herhangi birşeyde ifade edilmişse, o zaman “o nedir?” sorusuna cevap diye kullanılabilir. Burada iki durum söz konusudur: Birinci durumda tümelin yüklendiği pekçok şey benzerdir, onlardan biri benzer birçok başka şeyden olsa da bunlar özsel olarak uyuş-

maktadır; burada artık en alt düzeydeki türler bulunur. İkinci durumda tümelin yüklenildiği şeylerin hepsi evvelce anlatıldığı biçimde özsel olarak birbirleriyle uyumuş değildir, üstelik onların arasında bütün olarak ya da bölümleri bakımından benzemeyen şeyler vardır. Hayvan buna bir örnektir. Hayvan hem insana hem eşeğe yüklenmiştir, ama iki insan arasındaki töz bakımından olan benzerlik, bir insanla bir eşek arasında bulunandan daha fazladır. Aynı şey renk için de sözkonusudur. Bu terim hem beyazlığa hem siyahlığa yüklenebilir, fakat ne bu siyahlık ne de onun parçalarından biri bu beyazlıkla ya da beyazlığın küçük bir parçasıyla, iki beyazlık parçasının kendi aralarında uyduğu kadar uyuşmazlar. Bu nedenle beyazlık ve siyahlığa ilişkin yüklenebilen kavram, en alt düzeydeki bir tür değil, bir cinstir. Ama beyazlık, bütün beyazlıklara göre en alt düzeydeki bir türdür. Bazen bir beyazlığın, bir üçüncüden çok bir ikinci beyazlıkla daha çok uyduğu da olur. Bundan dolayı, eşit yoğunluktaki beyazlıklar, farklı yoğunluktaki iki beyazlıktan daha çok uyuyor görünmektedir. Bununla birlikte böyle iki beyazlığın her zaman birbiriyle uyuşmasında olduğu gibi, bu şekilde verilen iki beyazlıktan biri ötekini bir bir parçasıyla aynı ölçüde uyur. Bu nedenle, beyazlık en alt düzeydeki bir türdür ve beyazlıklara göre bir cins değildir.

Ockhamlı William'a göre türün ve cinsin dar ve geniş olmak üzere iki anlamı vardır: Cinsin ilk anlamı, "...nedir?" sorusuna yanıt olmasıdır- bu dar anlamdadır. Örneğin "Bu nedir?" sorusuna, onun bir hayvan, bir insan olduğu biçiminde yanıt verilebilir. Geniş anlamda "...nedir?" sorusuna cevap olmak üzere kullanılan birşeye cins ya da tür denir. Yani geniş anlamda türle cins arasında ayrım yoktur. Ama bu iki kavram dar anlamda ele alındığında, birbirlerinden farklı yanları ortaya çıkar. Cins, türce farklı birçok şeye yüklenendir. Bu tanımda cinsin yüklenilen şeylerin özüne ilişkin, zihnin dışında herhangi bir şey olmadığına dikkat edilmelidir. Cins, çokluğa yüklenebilen, zihnin belirli bir yönelimidir. Cins olan zihinsel kavram, yüklendiği zaman kendi yerine geçmez, imlediği şey yerine geçer. Cins, zihindışı şeylerin özüne ait değildir, çünkü hiçbir zihin kavramı herhangi bir dış şeyin özüne ait olamaz. Cins, türün bir parçası olamaz, türün bir parçasını da göstermez.

Cinsler gibi türler de ruhun kavramlarıdır. Bu nedenle, tür, bireylere yüklense bile, onların özüne ilişkin olmayan bir zihin kavramıdır. Bir tür ve onun cinsi arasındaki ayrım, bütünü parçalarından ayıran ayrım türünden değildir; cins türün bir parçası olmadığı gibi, tür de cinsin bir parçası değildir. Türün kendi cinsinden daha az şeyde ortak olması açısından ayırdırlar. Cins daha çok sayıda şeyin imidir, tür ise daha az sayıda şeyin.

Bir tümel herhangi birşeyde ifade edilmiş değilse, o şeyin dışında kalan hiçbir şeyi açıklamamak koşuluyla o şeyin bir parçasını açıklayıp diğerini açıklamayabilir. Bu durumda bir fark ortaya çıkar. Örneğin akıllı olmak insanın ayırtedici özelliği ise, o, biçim gibi, insanın bir bölümünü açıklar, ama maddesini açıklamaz. Diğer taraftan tümel, bir-

şeyin bir parçası olmayan herhangi birşeyi açıklayabilir. Bu durumda o, zorunlu veya zorunsuz olarak yüklenebilir. Zorunsuz ise ona *ilinek* denir, zorunlu ise ona *özellik* denir.

İlinek, bir öznenin özünü etkilemeksizin onda bulunabilen ya da bulunmayan bir şeydir. İlineğin de dört anlamı vardır: Birincisi, bir tözde gerçek olarak içerilmiş herhangi bir şey olmasıdır; tıpkı sıcaklığın ateşte, beyazlığın da duvarda içerildiği gibi. Burada ilinek çoğunluğun yüklemidir. İkinci olarak, herhangi bir şeyin zorunsuz olarak yüklemi olan şeydir; öyle ki, böyle bir durumda, ilgili özneye varlık yükleyen bir önerme doğru kalırken, ilinek o öznenin yüklemi olabilir de olmayabilir de. İlineği bu çok genel anlamda kullanarak Tanrı'nın herhangi bir ilineği olduğunu söylemek yanlış olmaz. Üçüncü anlamda ilinek, bir yüklenebilendir. Zorunsuz olarak yüklenir; ya öznesiyle belirlenen şeydeki değişimin bir sonucu olarak ya da başka bir şeydeki değişimin bir sonucu olarak herhangi bir şey hakkında hem peşpeşe kabul edilebilir hem de reddedilebilir. Dördüncü anlamda ilinek, bir yüklenebilendir. O, öznedeki bulunan mutlak birşeyi belirlemez. O, bir şeyin zorunsuz olarak yüklemi olabilir, ama yalnızca bu özne tarafından belirlenen şeydeki bir değişimin sonucu olarak özneye yüklenmiş olabilir.

'Özellik'in dört anlamı vardır. Birinci anlamında 'özellik' bir türe ya da cinse aittir, ama bu tür cins ya da tür altındaki herşeye ilişkin değildir. Sadece insanlara ilişkin olduğu için 'gramerci' teriminin insanın özelliği olduğu söylenir, ama bu her insana ilişkin değildir, çünkü her insan gramerci değildir. İkinci anlamda 'özellik', türe değil özel bir türün her tekine ilişkindir. "İki ayaklı olma"nın insanın bir özelliği olduğu söylenebilir. Üçüncü anlamda 'özellik', tümel olarak alınan kimi türlere aittir, ama her zaman öyle olmaz. O, belli bir zamanda bir tekile aittir, başkasına ait olmayabilir. Bu her insanın yaşı ilerledikçe saçı aklaşırsa, saç ağarması bu anlamda insanın özelliği olur. Dördüncü anlamda 'özellik', tümel olarak alınan herhangi bir ortak kavrama ait olan herhangi bir şeydir, başka bir kavrama değil; bu kavram altında bulunan şeylerin hepsine aittir. Bu nedenle 'özellik' burada ortak kavramın yüklemidir, bu kavram olduğu sürece onun yüklemidir. Özellik kavramına bu anlamda beş tümelden biri denir.

Ama kimi zaman dışarıdan taşınan şey öyle bir önerme olabilir ki, onun doğruluğundan bağımsız olarak bir nesneye doğru olarak yüklenmesi sözkonusu olamaz. Sözel niceliğin tözden ve nitelikten farklı bir şey olmadığını ileri sürenler, nicelik adının belirlediği "bu terimin kendisine yüklendiği herhangi bir şeyin birbirinden uzak parçaları vardır" önermesinin doğru olduğunu ileri sürerler.

Ayrıca, birçok görüşe göre, aynı şeyin, terimin geniş anlamında birşeye göre cins, başka şeylere göre de özellik ya da ilinek olabildiğine dikkat edilmelidir. Bu nedenle, beden, çizgi, yüzey vb. gibi kimi şeylere göre nicelik bir cinstir. Bununla birlikte, niceliğin tözden ve nitelikten ayrı bir şey olmadığını iddia eden görüşe göre, nicelik, töze ve niteliğe göre ya ilinek ya da özelliiktir. Ama bu, 'cins'i asıl anlamında aldığımız zaman

olanaksızdır. Aynı şey tür için de sözkonusudur. Hem Varlığın hem Bir'in tümel olduğuna, ama cins olmadığına itiraz edilebilir ya da biri genel tümel kavramının bir tümel olduğunu, buna karşın, onun ne tür ne de cins olduğunu söyleyebilir. Bunlara cevap olarak, ilkin, uygun bir ayırımın herşeye yüklenemeyen tümelerle ilgili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Varlık herşeye yüklenmiştir, Bir'se ya bir ilinek ya da bir özellik olmuştur. İkinci olarak, genel tümel teriminin bir cins olduğu belirtilmelidir, o nedenle, 'cins' bir türe yüklendiği zaman, o yalnızca kendisinin değil, türün de yerine geçer.

Beşinci tümel olan 'ayırım' terimi üç anlamda kullanılır: 1) Genel anlamda 'ayırım', herhangi bir nesneye nelik olarak yüklenmeyen, ama yine de o nesneye yüklenen ve onu başka bir nesneden ayıran herşeye ayırım denir. Bu anlamda 'ayırım' terimi sadece tam anlamıyla ayırım diğer iki anlamda ayırımı içermekle kalmaz, aynı zamanda özellik ve ilinekleri de içerir. Bu anlamda 'ayırım', herhangi birşeye zorunlu olarak yüklenen, ama bütün şeylere ilişkin olmayan şeydir. Burada "gülebilir olma"nın insanın bir ayırımı olduğu söylenebilir. Çünkü "insan gülebilir olandır" önermesi zorunludur. 2) Özel anlamda 'ayırım', tek nesneye özgü olan ve başka bir nesnede bulunmayan şeydir. 3) Daha özel anlamda 'ayırım', 'ayırıcı özellik'tir.

Ayırım öncesine uymayan biçimde de bölünebilir ve 'ayırım' sözcüğü dört anlamda kullanılabilir: dar, geniş, daha geniş ve en geniş anlamda. 1) Dar anlamda 'ayırım', herhangi bir nesneye kendi başına birincil tarzda yüklenir; nesne için, yüklendiği nesnenin yerini tutan dışsal birşeyi göstermez. 2) Geniş anlamda 'ayırım', herhangi bir nesneye zorunlu olarak yüklenen ama her şeyde bulunmayan şeydir. Böylece, 'gülebilir olma', insanın ayırımıdır denebilir, çünkü 'insan gülebilendir' önermesi zorunludur. 3) Daha geniş anlamda 'ayırım', herhangi bir nesneye yüklenir ve doğasını gücüyle o nesne karşırken, o nesne hakkında ardışık olarak bir evetlenip bir değillenmesi olanaklı değildir. Buna ayırlamaz ilinek de denir. 4) En geniş anlamda 'ayırım', tek nesneye yüklenen, her nesneye yüklenmeyen her şeydir. Bu anlamdaki ayırma da ayırlamaz ilinek denir. Örneğin, Sokrates ak, Platon kara ise, 'ak' Sokrates'in ayırımıdır denebilir, çünkü Platon değil, Sokrates aktır.

Diğer tür tümeler uylaşımsaldır. Bundan dolayı, sayıca bir nitelik olan sözcük bir tümeldir, o, birçok şeyi işlemek üzere uylaşımsal olarak kabul edilmiş bir imdir. Bu nedenle, sözcük ortak olduğuna göre ona tümel denebilir. Fakat bu yapısı gereği böyle değildir, uylaşımla böyledir.

Bir Tümelin Zihnin Dışında Birşey Olmadığı Üzerine: Ockhamlı William'a göre, bir kişinin durumu yalnızca belirlemesi yeterli değildir, bunu felsefi akıl yürütmelerle de savunmalıdır.

Ockhamlı William hiçbir tümelin zihnin dışında var olan bir töz olmadığını şu yollarla kanıtlar:

Hiçbir tümel sayıca bir, tekil bir töz değildir, çünkü eğer durum böyle olsaydı, o zaman Sokrates'in bir tümel olması gerekecekti. Çünkü bir tözün bir tümel olup bir başkasının tümel sayılmaması gerektiği konusunda hiçbir geçerli neden yoktur. Tözler arasında tümellik bakımından tercih yapılamaz. Öyleyse hiçbir tekil töz bir tümel değildir, her töz sayıca bir ve tekildir. Çünkü her töz ya tek birşeydir ve çok değildir ya da çok şeydir. Töz tekil bir şeyse, çok değilse, o zaman sayıca birdir. Ama diğer yandan, bir töz çok şeyse, o birçok tekil şey birdir ya da çok sayıda tümel şeydir. İlk seçenek dikkate alınır, o zaman bir tözün birçok tekil töz olduğu sonucu çıkar ve bu nedenle bir töz birçok insan olabilir, ama o zaman tümelin tekil birşeyden ayrılmasına karşın, birçok tekinden ayrılmış olmayacaktır. Ockhamlı William bir töz birçok tümel şey olsaydı, bu tümel şeylerden birini ele alıp şu soruyu soracağını söyler: "Büyük şey midir, yoksa bir ve çok şey değil midir?" Eğer ikinci durum söz konusuysa o zaman "Şey tekildir", der Ockhamlı William. Eğer birinci durum söz konusuysa, o zaman da şu soruyu sorar: "Çok sayıda tekil bir şey midir, yoksa çok sayıda tümel bir şey midir?" Bundan dolayı ya bu sonsuz geri gidiş hep böyle devam edecek ya da bir bakıma tekil olmasıyla çelişmeyen hiçbir tözün bir tümel olamayacağı kabul edilecektir. Buradan, hiçbir tözün tümel olmadığı sonucu çıkar.

Yine, herhangi bir tümelin, tekil tözlerde var olan ama onlardan ayrı bir töz olmuş olsaydı, tekil tözler olmaksızın var olabileceği sonucu çıkacaktı. Çünkü herhangi başka bir şeyden doğal olarak önce olan herşey Tanrı'nın gücü sayesinde o şey olmadan da var olabilir; ama bu sonuç saçmadır.

Açıklanan görüş doğru olsaydı, hiçbir birey yaratılamazdı. Bireyin herhangi bir şeyi ondan önce var olmuş olacaktı. Çünkü onun içinde olan tümel daha önce başka bir şeyin içinde bulunmuyor idiyse, bütün bir şey hiçten kendi varlığını alamazdı. Aynı nedenden dolayı, Tanrı'nın aynı türden diğer bireyleri yok etmeksizin hiçbir bireysel tözünü yok edemeyeceği sonucu çıkar. Tanrı bir bireyi yok etmek zorunda kalsa, özde o bireyden oluşan bütünü de yok etmiş olurdu; sonuç olarak Tanrı o şeyde ve aynı nitelikte olan öteki şeylerde bulunan tümeli de yok etmiş olurdu. Dolayısıyla aynı özün diğer şeyleri kalamazlardı, çünkü onlar, kendilerinin bir parçasını kuran tümel olmadan var olmayı sürdüremezlerdi.

Böyle bir tümel, bir bireyin özünün tümüyle dışında kalan herhangi bir şey olarak yorumlanamaz. Öyleyse o, bireyin özünün bir parçası olurdu, dolayısıyla da bir birey tümelerden oluşurdu. Böylece birey tümelden başka tekil herhangi bir şey olamazdı artık.

Ockhamlı William bu görüşlerini otoritelere başvurarak doğrular:

Metafizik'in 7. kitabında Aristoteles tümelin bir töz olup olmadığını inceler ve hiçbir tümelin bir töz olmadığını açıkça gösterir. Aristoteles "töz, tümel olarak yüklenebilen birşey olamaz" der (Aristoteles: 1038b 8-9). Yine 10. kitapta Aristoteles: "Böylece, töz

ve varlık üzerine tartışmalarda ileri sürdüğümüz gibi, hiçbir tümel bir töz olamıyorsa, bir tümelin çokluk dışında tek bir şey anlamında bir töz olması da olanaksızdır” der (Aristoteles: 1053b 17-19). Ockhamlı William’a göre bu alıntılardan da anlaşılabilceği gibi, Aristoteles’in görüşünde, tümel, tözlerin yerine geçse bile hiçbir tümel, töz olamaz.

Metafizik’in 8. kitabı üzerine 2. yorumunda Yorumcu (İbni Rüşd), “Hiçbir tümel, bir töz değildir, hiçbir cins de bir töz değildir.” 10. kitap üzerine 6. Yorumunda da “Tümel-ler töz olmadıklarına için, ortak varolanın zihninde dışında varolan bir töz olmadığı açıktır” der.

Ockhamlı William, bunlardan ve başka birçok otoriteden yararlanarak şu genel açıklamayı yapar: Konuyu ele alan bakış açısı ne olursa olsun hiçbir tümel töz değildir. Böylece konuyla ilgili görüş, herhangi birşeyin bir töz olup olmadığı sorusunun dışındadır.

O halde nasıl düşünülürse düşünülün hiçbir tümelin töz olmadığı kabul edilmelidir. Tersine, en olası bir anlatımla, her tümel, anlama edimiyle özdeş olan zihninde bir kavramdır. Bundan dolayı, nasıl ağlama acının doğal bir imiyse ‘insanlar’ sözcüğünü kavramı sağlayan anlama edimi de insanların doğal bir imidir, denmektedir. Dile getirilen sözcüğün, dile getirilen önermelerde şeylerin yerini tutması gibi, doğal imler de zihinde önermelerde insanların yerine geçerler.

Tümel, çokluğa yüklenebilen bir ruh kavramıdır. Herkes, bir tümelin çokluğa yüklenebilen herhangi bir şey olduğunu kabul eder, ama yüklenen sadece ruh kavramı ya da uyuşmsal bir imdir. Hiçbir töz, hiçbir zaman, herhangi birşeye yüklenmez. Öyleyse sadece ruhun kavramı ya da uyuşmsal bir im, bir tümel olur. Ama burada ‘tümel’ terimini uyuşmsal imler için değil, yalnızca özelliği gereği tümel olan imler yerine kullanır Ockhamlı William. Töz, bir yüklem olarak kullanılamaz. Çünkü, eğer böyle olsaydı, buradan bir önermenin tekil tözlerden oluştuğu sonucu çıkardı. Dolayısıyla, bir önermenin öznesinin Roma’da, yüklemine İngiltere’de bulunması saçmadır.

Dahası, önermeler sadece zihinde, konuşmada ya da yazıda vardır. Öyleyse onların bölümleri sadece zihinde, konuşmada ve yazıda olur. Buna karşılık, tekil tözler, tek başlarına zihinde, konuşmada ya da yazıda olamazlar. Bundan dolayı, hiçbir önerme tekil tözlerden oluşamaz. Önermeler, aslında, tümelerden oluşmuştur. Öyleyse, tümeler hiçbir şekilde töz olarak tasarlanamazlar.

Ockhamlı William “Peki, tümelerden oluşan önermelerden tekil önermelerin doğruluğunu nasıl çıkarabiliriz?” sorusunu sorarak tekil önermelerin yapısını incelemeye başlar (William:1990, 76).

Ockhamlı William tekil önermeden, şimdiki zamanda dile getirilmiş, yalın halde öznesi ve yüklemi olan, koşullu önermelere benzemeyen önermeyi anlar. Bu tür bir tekil önermenin doğruluğu ne yüklemine özne içinde yer almasına ne de zihninde dışında bir öz-

neyle birleşmiş olmasına bağlıdır. Örneğin “Bu bir melektir” önermesinin doğruluğu, ‘melek’ ortak teriminin, bu önermede özne konumunda olan ifadeyle aynı olmasını gerektirmez; ama mutlaka öznenin ve yüklemnin aynı şeyin yerine geçmesini gerektirir. “Bu bir melektir” önermesinde özne ve yüklem aynı şeyin yerine geçmişlerse, önerme doğrudur. Bu nedenle, bu önerme aracılığıyla tekilin ‘melekliğe’ sahip olduğu veya o kişinin içinde ‘meleklik’ olduğunun gösterilemeyeceği açıktır. Sadece bu tekilin melek olduğu gösterilir. Örneğin “Sokrates bir insandır” veya “Sokrates bir hayvandır” önermeleriyle, ne Sokrates’in ‘insanlığa’ veya ‘hayvanlığa’ sahip olduğu ne Sokrates’in içinde ‘insanlık’ veya ‘hayvanlık’ olduğu ne de Sokrates’in içinde bir insan veya hayvan olduğu ya da Sokrates’in özünün bir hayvan veya insan olduğu gösterilebilir. Daha ziyade, Sokrates’in bir insan veya bir hayvan olduğu gösterilebilir, yani insan, hayvan gibi yüklemelerin Sokrates’in yerine geçtiği gösterilir (William:1990, 76). O zaman şu önermelerin yanlış olduğu açıktır: “İnsan, Sokrates’in mahiyetine sahiptir”, “Sokrates’in özü insandır”, “İnsanlık Sokrates’in içindedir”, “Sokrates insanlığa sahiptir”, “Sokrates, insanlığıyla insandır” vb. Bu önermelerin yanlış olduğu açıktır. Ockhamlı William bunlardan “İnsanlık Sokrates’in içindedir” önermesini ele alıp şu soruyu sorar: “Ne tür bir ‘insanlık’ neyin yerine kullanılmıştır?” Bu soruya cevap olarak şunları söyler: “Ya bir şeyin veya zihinsel bir içeriğin yerine kullanılmıştır, yani bu tür bir önerme ya Sokrates’in içinde ama zihnin dışında gerçek bir şeyi gösterir ya da zihinsel bir içeriği. Ockhamlı William “Eğer ‘insanlık’ bir şeyin yerine geçtiyse, “o zaman neyin yerine geçmiştir” diye sorar. Yanıt da, “Ya Sokrates’in, ya Sokrates’in bir kısmının ya da ne Sokrates’in ne de Sokrates’in bir kısmının”dır. Eğer Sokrates’in yerine geçtiyse, önerme yanlıştır. Çünkü Sokrates’in içinde Sokrates diye bir şey yoktur. Sokrates Sokrates’tir ama Sokrates’in içinde Sokrates yoktur ve benzer biçimde ‘insanlık’ Sokrates’in içinde değilse, ‘insanlık’ Sokrates’in bir parçası olan birşeyin yerine geçtiyse, ‘insanlık’ Sokrates’tir. O zaman önerme yine yanlış olacaktır, çünkü herşey, Sokrates’in parçaları da, ya bir madde, ya bir biçim ya da maddeyle biçimin bir bileşimidir. Ama bunlardan hiçbirisi ‘insanlık’ değildir. Madde, ‘insanlık’ değildir, Sokrates’in bedeni de ‘insanlık’ değildir, onun ayakları, elleri, başı ve bedeninin herhangi bir parçası da insanlık değildir. Çünkü Sokrates’in hiçbir parçası insanlık değildir. Sonuç olarak, ‘insanlık’ Sokrates’in hiçbir parçasının yerine geçmez. Bununla birlikte, eğer ‘insanlık’ bir zihin içeriğinin yerine geçiyorsa, o zaman önerme yine yanlış olacaktır. Çünkü zihnin içeriği, Sokrates değildir. O zaman bu önermenin yanlış olduğu açıktır (William:1990, 77-78).

Ockhamlı William’a göre yukarıda örnekleri verilen yalın önermelerin yanında ‘ve’, ‘veya’ bağlaçlarıyla birbirine bağlanan önermeler de vardır. Öncelikle bu tür bileşik önermelerin yapısını inceleyen Ockhamlı William, daha sonra bunlarla yapılan akıl yürütmeleri ele alır. ‘Ve’ ya da buna benzer bağlaçlarla birbirine bağlanan en az iki önermeden oluşan önermeye “tümel evetleme önermesi” denir. Örneğin, “Sokrates koşuyor

ve Platon düşünüyor” tümel evetleme önermesidir. “Sokrates ne beyaz ne de siyahtır”, “Sokrates sıcaktan daha az beyaz değildir” önermeleri de birer tümel evetleme önermesidir. Çünkü, bu önermelerin eş anlamlıları ‘ve’ bağlacı kullanılarak ifade edilebilir: “Sokrates beyaz değildir ve Sokrates siyah değildir”, “Sokrates beyazdır ve Sokrates sıcaktır” gibi (William:1990, 80).

Bir tümel evetleme önermesinin doğru olması için onun her bir parçasının doğru olması gerekir. Bu nedenle, bu tür bir önermenin herhangi bir parçası yanlış olursa, önermenin kendisi de yanlış olur. Aynı şekilde, bir tümel evetleme önermesinin zorunluluğu, onun her bir parçasının zorunlu olmasını; olanaklı olması da onun her bir parçasının olanaklı olmasını gerektirir (William:1990, 80).

Ama bu tür bir önermenin olanaksız olması, onun her bir parçasının olanaksız olmasını gerektirmez: “Sokrates oturuyor ve Sokrates oturmuyor” önermesi olanaksız bir ifadedir, ama önermenin her bir parçası için aynı şeyi söyleyemeyiz. Ancak önermenin iki parçasının aynı anda olanaklı olmadığını söyleriz (William:1990, 80).

Bir tümel evetleme önermesinin çelişğinin karşıtı, tikel evetleyici bir önermedir. Bu nedenle, bir tikel evetleme önermesinin doğruluğu için yeterli ve zorunlu olan şey, bir tümel evetleme önermesinin karşıtının doğru olmasıdır.

En az iki önermenin ‘veya’ ya da buna benzer bağlaçlarla birbirine bağlanmasıyla elde edilen önermelere “tikel evetleme önermesi” denir. “Sen bir insansın veya sen bir eşeksin”, “Sen bir insansın veya Sokrates düşünüyor” bu tür önermelere örnektir (William:1990, 81).

Bir tikel evetleme önermesinin doğruluğu için önermenin parçalarından en az birinin doğru olması yeterlidir.

Bir tikel evetleme önermesinin zorunluluğu, onun parçalarından birinin zorunlu olmasını gerektirmez. “Sokrates oturuyor veya Sokrates oturmuyor” önermesi zorunludur, çünkü önerme, parçalarından birinin zorunlu olmasını gerektirmez. Bir tikel evetleme önermesinin zorunluluğu, daha çok bileşik önermenin bir parçasının kendisinin veya çelişğinin zorunlu olmasını gerektirir. “Sokrates koşuyor veya Tanrı vardır” zorunlu bir önermedir, çünkü önermenin ikinci kısmı doğrudur. “Tanrı yaratmıştır veya Tanrı yaratmamıştır” önermesi de zorunludur, çünkü bu bileşik önermenin her bir parçası çelişik değildir (William:1990, 81-82).

Bir tikel evetleme önermesinin olanağı, önermenin parçalarından birinin olanaklı olmasına bağlıdır. Tikel evetleme önermesinin olanaksız olması için, önermenin her parçasının olanaksız olması gerekir.

Ockhamlı William tikel evetleme önermeleriyle yapılan çıkarımların geçerliliğiyle ilgili olarak şunları söyler: “Önermelerin birinin olumsuzlanmasıyla sonucun geçerliliği ortaya çıkar: Sokrates bir insan veya bir eşektir. Sokrates bir eşek değildir. O halde Sokrates insandır.” (William:1990, 82).

TASIMLAR

Ockhamlı William 've', 'veya' bağlaçlarıyla yapılan önermeleri böylece inceledikten sonra, bu önermelerle yapılan tasımları ele alır.

Ockhamlı William'a göre bazı tasımlar tanıtlayıcı, bazıları topik (*topical*), bazıları da ne topik ne de tanıtlayıcıdır.

Bir tanıtlayıcı akıl yürütme, zorunlu ve açık olarak bilinen önermelerden elde edilen sonucun ilk bilgisidir. Topik akıl yürütme, olasılıklı önermelerden hareket eder. Olasılıklı önermeler, herkese veya büyük çoğunluğa ya da bilge insanlara doğru görünen önermelerdir. Yani, olasılıklı önermeler doğru ve zorunlu olsalar da akıl yürütmeyle elde edilmeyen, deney yoluyla açıkça bilinmeyen, deneyden edinilmiş önermelerden çıkarılmayan önermelerdir.

Olasılıklı önermeler zorunlu olsalar da tanıtılmanın ne ilkesidirler ne de sonucu (William:1990, 83).

Topik akıl yürütmeler yanıldığımızla ilgili herhangi bir şüphe duymamıza neden olmazlar. Topik bir akıl yürütmeyle elde ettiğimiz, hakkında şüphe duymayacağımız bir inançtır (William:1990, 84).

Çıkarımın Genel Yasaları: Ockhamlı William'a göre, ne türden olursa olsun, bir tasımın (akıl yürütmenin) geçerli olmaları bazı kurallara bağlıdır. Ockhamlı William bu kuralları şu şekilde sıralar.

- 1) Bir doğrudan bir yanlış hiçbir zaman çıkmaz: Bir çıkarımın öncülleri doğru sonucu yanlışsa, bu çıkarım geçerli değildir. Burada öncül, sonuçtan önce gelen, sonucu önceleyen demektir. Bu nedenle, öncül bazen bir önerme olur bazen de birden fazla önerme olur. Bir çıkarımda öncül doğru olsa da sonuç yanlış olabilir, ama geçerli bir çıkarımda tüm öncüller doğruysa sonuç kesinlikle yanlış olmaz.
- 2) Yanlış bir önermenin ardından doğru bir önerme gelebilir. Bazen de bir doğru bir de yanlış önermeyi yanlış bir sonuç izler: "Tüm insanlar hayvandır. Taş bir insandır. O halde taş bir hayvandır."
- 3) Bir çıkarım geçerliyse, o zaman öncülün karşıtını sonucun karşıtı izler: "Her insan beyazdır. Sokrates beyaz değildir. O halde Sokrates insan değildir" çıkarımı geçerli ve doğrudur.
- 4) Sonucu önceleyen öncül, öncülü önceleyen sonuç olur. "Tüm hayvanlar koşar. O halde tüm insanlar koşar" önermesi, "Tüm insanlar koşar", "Tüm hayvanlar koşar" biçiminde de ifade edilir.
- 5) Geçerli bir çıkarımda öncüllerle sonucun tutarlı olması gerekir. Öncülle tutarlı olan herşey sonuçla da tutarlıdır.

- 6) Sonuçla tutarsız olan şey öncülle de tutarsızdır
- 7) Zorunlu bir öncülden olumsal bir sonuç çıkmaz.
- 8) Olanaksız bir öncülden olanaklı bir sonuç çıkmaz.

Ockhamlı William, felsefe ve tanrıbilimi birbirinden ayırmıştır. Ona göre felsefe aklın egemen olduğu bir alanken, tanrıbilim kanıtlamaların, açıklamaların egemen olduğu bir alandır. Ockhamlı William felsefe ile tanrıbiliminin birbirinden ayrılması gerektiğini belirttiği gibi, Kilise'nin devlet yönetimdeki etkinliğini azaltması gerektiğini de söylemiştir. Bu bakımından Rönesans Dönemi'nde belirgin hale gelecek yeni, 'laik' yapılanmanın da temellerini atmış gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) William of Ockham. 1990. *Philosophical Writings*. (Giriş ve notlar ekleyip çev.) Philotheus Boehner. O. F. M. Cambridge: Hackett Publishing Company.
- 2) William of Ockham. 1974. *Ockham's Theory of Terms, Part I of the Summa Logicae*. (Giriş ve Çev.) Michael J. Loux. Londra: University of Notre Dame Press.
- 3) Çotuksöken Betül- Babür Saffet. 1989. *Ortaçağda Felsefe*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- 4) Augustinus. 1980. *De Trinity* (Basic Writings of Augustinus'un içinde). (Çev.) Whitney J. Oates. Grand Rapids. Mich: Baker Book House.
- 5) Aristoteles. 1985. *Metaphysics* (The Complete Works of Aristotle- İkinci Cilt). (Çev.) W. D. Ross. Amerika Birleşik Devletleri: Princeton Press.